

Tursunova Gavhar Begmurodovna
Samarqand davlat tibbiyot universiteti,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

TEKNOLOGIYA VA AXLOQ: ZAMONAVIY JAMIYATDA AXLOQIY MUAMMOLAR

Annotatsiya. Mazkur maqolada texnologik taraqqiyotning zamonaviy jamiyat axloqiy tizimiga ko'rsatgan ta'siri tahlil qilinadi. Sun'iy intellekt, ijtimoiy tarmoqlar, big data va boshqa ilg'or texnologiyalar insonning axloqiy qarorlari, ijtimoiy munosabatlari va ma'naviy qadriyatlariga qanday ta'sir ko'rsatayotgani yoritiladi. Texnologiya va axloq o'rtasidagi murakkab muvozanat, ayniqsa yoshlar orasida vujudga kelayotgan yangi axloqiy me'yorlar, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi, raqamli erkinlik va javobgarlik muammolari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: texnologiya, axloq, sun'iy intellekt, ijtimoiy tarmoqlar, ma'lumotlar xavfsizligi, raqamli madaniyat, etik dilemmalar.

ТЕХНОЛОГИЯ И ЭТИКА: ЭТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация. В статье анализируется влияние технического прогресса на моральную систему современного общества. Рассматривается влияние искусственного интеллекта, социальных сетей, больших данных и других передовых технологий на моральные решения человека, социальные отношения и духовные ценности. Обсуждается сложный баланс между технологиями и моралью, особенно формирование новых моральных стандартов среди молодёжи, проблемы безопасности персональных данных, цифровой свободы и ответственности.

Ключевые слова: технологии, мораль, искусственный интеллект, социальные сети, безопасность данных, цифровая культура, этические дилеммы.

TECHNOLOGY AND MORALITY: ETHICAL PROBLEMS IN MODERN SOCIETY

Annotation. This article analyzes the impact of technological progress on the moral system of modern society. It highlights how artificial intelligence, social networks, big data and other advanced technologies affect human moral decisions, social relationships and spiritual values. The complex balance between technology and morality, especially the emerging new moral standards among young people, the problems of personal data security, digital freedom and responsibility are discussed.

Keywords: technology, morality, artificial intelligence, social networks, data security, digital culture, ethical dilemmas.

Kirish. XXI asrda texnologiya inson hayotining ajralmas qismiga aylandi. Har kuni milliardlab odamlar internet, sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan tizimlar va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanmoqda. Texnologik yutuqlar nafaqat kundalik hayotni engillashtirdi, balki insoniyatning axloqiy dunyoqarashini ham tubdan o'zgartirib yubormoqda. Avvalgi davrda axloqiy me'yorlar an'anaviy diniy, madaniy va oilaviy tizimlar orqali shakllangan bo'lsa, bugungi globallashtirilgan jamiyatda bu me'yorlar raqamli muhitda yangi ko'rinishlarga ega bo'lmoqda.

Zamonaviy jamiyatda axloqiy me'yorlar tobora noaniq, subyektiv va muhokamali bo'lib bormoqda. Ayniqsa sun'iy intellekt qarorlar qabul qilayotgan muhitda, inson javobgarligining chegaralari savol ostiga qo'yiladi. Masalan, avtomatlashtirilgan transport vositasining yo'l-transport hodisasida aybdori kim? Dastur yozgan muhandismi yoki tizimni ishlab chiqargan kompaniyami? Yoki foydalanuvchining o'zi? Bu kabi savollar texnologiyani rivojlanishi bilan

yanada ko'proq muhokamaga sabab bo'lmoqda. Mazkur maqolada texnologiya va axloqiy qadriyatlar o'rtasidagi munosabat zamonaviy kontekstda o'rganiladi, axloqiy muammolar turlari va ularni hal etish bo'yicha takliflar tahlil qilinadi.

Texnologiyaning axloqiy jihatdan o'rganilishi bir necha yo'nalishlarda amalga oshirilmoqda. Avvalo, raqamli axloq so'nggi yillarda alohida fan sohasiga aylangan. Bu yo'nalishda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, onlayn erkinlik, sun'iy intellektning axloqiy chegaralari, algoritmik adolat, internetda nafrat tili va yolg'on ma'lumotlar (fake news) masalalari tahlil qilinadi. [1,2].

Ijtimoiy tarmoqlarda axloqiy muammolar

Ijtimoiy tarmoqlar, ayniqsa Facebook, Instagram, TikTok va X (sobiq Twitter) kabi platformalar yosh avlodning axloqiy ongini shakllantirishda kuchli rol o'ynaydi. Ko'plab tadqiqotlar ijtimoiy tarmoqlarda uzluksiz "like" izlash, mukammallikni ko'rsatishga bo'lgan intilish, va boshqalarning hayoti bilan solishtirish hissiy va axloqiy dissonansga olib kelishini ko'rsatmoqda. Bu esa o'z navbatida o'ziga ishonchsizlik, yolg'on axborot tarqatish va shaxsiy qadriyatlar inqiroziga sabab bo'lmoqda.

Sun'iy intellekt va axloqiy dilemmalar

Sun'iy intellekt (AI) taraqqiyoti, ayniqsa sog'liqni saqlash, huquq, moliya va transport sohalarida inson axloqiy javobgarligining ko'lamini o'zgartirmoqda. Masalan, AI yordamida tibbiy tashxis qo'yish jarayonida noto'g'ri natija chiqqanda aybdor kim bo'ladi? Shuningdek, yuzni tanish texnologiyalari inson shaxsiy hayotiga tajovuz qilmayaptimi? Bu savollar texnologiyani etik jihatdan boshqarish ehtiyojini kun tartibiga olib chiqmoqda.

Axloqiy dilemmalarga qarshi yechimlar

1. Texnologik savodxonlikni oshirish – har bir foydalanuvchi texnologiyalarning imkoniyatlari va xavflarini tushunishi lozim.

2. Raqamli axloqiy kodekslar ishlab chiqish – texnologiya kompaniyalari axloqiy mezonlarga amal qilgan holda ishlashlari uchun qonunchilik asosida yo'l-yo'riq belgilanmog'i lozim.

3. Falsafiy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish – axloqiy nazariyalar (deontologiya, utilitarizm va boshqalar) zamonaviy texnologik kontekstda qayta baholanmog'i kerak.

4. Ta'lim tizimiga raqamli madaniyat fanlarini kiritish – maktab va universitetlarda raqamli etikani o'rgatuvchi kurslar joriy etilishi zarur.

Texnologiyaning axloqiy tizimlarga ta'sirini ko'rib chiqishda, avvalo uning jamiyatda axloqiy munosabatlarni qanday o'zgartirayotganiga e'tibor qaratish lozim. Ilgari axloqiy me'yorlar jamiyat an'analariga, dinga yoki milliy qadriyatlarga asoslangan bo'lsa, hozirda algoritmlar va raqamli muhit ushbu me'yorlarga o'z "qoidalarini" qo'shmoqda.

Misol uchun, sun'iy intellekt bilan bog'liq axloqiy dilemmalar global miqyosda dolzarb muammoga aylangan. Tibbiyotda AI vositasida kasallikni aniqlash, sud-huquq tizimida jinoyatchilikni bashorat qilish, moliyada kredit reytinglarini hisoblashda qarorlar algoritmlar asosida qabul qilinmoqda. Agar algoritmi noto'g'ri natija chiqarsa, uning axloqiy javobgarligi kim zimmasida bo'ladi? Bu masalalar algoritmik etik (algorithmic ethics) deb ataluvchi yangi soha paydo bo'lishiga sabab bo'ldi.

Yana bir muhim muammo - raqamli kuzatuv va shaxsiy hayot daxlsizligidir. Zamonaviy texnologiyalar yordamida inson faoliyati doimiy tarzda kuzatilib borilmoqda. Smartfonlar, kamera tizimlari, internetdagi izlar orqali har bir fuqaroning odatlari, joylashuvi va qiziqishlari aniqlanmoqda. Bu esa axloqiy erkinlik va nazorat o'rtasidagi nozik chegarani muhokama qilishga olib keldi.

Shuningdek, ijtimoiy muhitda texnologik vositalardan noto'g'ri foydalanish - soxta yangiliklar tarqatish (fake news), raqamli zo'ravonlik (cyberbullying), sun'iy go'zallik standartlarini targ'ib qilish - yoshlar orasida axloqiy tanazzulni kuchaytirmoqda. Ayni vaqtda ba'zi yoshlar o'zini faqat ijtimoiy tarmoqdagi "like"lar orqali baholay boshladi. Bu esa axloqiy va psixologik o'zlikning zaiflashuviga olib kelmoqda. [3,4].

Texnologiya ta'sirida shakllanayotgan raqamli axloqiy madaniyat yangi sharoitlarda insonning o'zini tuta bilishiga, boshqalar huquqlariga hurmat bilan qarashiga asoslanishi kerak. Bu madaniyat:

- shaxsiy ma'lumotlarga hurmat (har qanday foydalanuvchi o'z ma'lumotlari ustidan nazorat huquqiga ega bo'lishi kerak),
- raqamli muhitda odob me'yorlariga rioya qilish (masalan, izohlar yozishda etikaga amal qilish),
- onlayn muhitda tenglik va inklyuzivlikni ta'minlash (internet hamma uchun adolatli bo'lishi kerak) tamoyillariga asoslanadi.

Yevropa Ittifoqi tomonidan ishlab chiqilgan "Raqamli huquqlar xartiyasi" bu borada muhim hujjat bo'lib, texnologiyalarning inson erkinligi, axloqiy qarorlar va shaxsiy daxlsizlikka zarar etkazmasligini ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekistonda ham bu borada bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi qonun, "Axborot xavfsizligi" davlat dasturi doirasida axloqiy me'yorlar raqamli muhitda ham saqlanishi nazarda tutilmoqda. [5].

Ta'lim tizimida esa raqamli axloqiy tarbiyani o'qitish, maktab va oliygohlarda "raqamli madaniyat" fanini joriy etish orqali yangi avlodni texnologik axloqiy ong asosida tarbiyalash zarurati ortib bormoqda.

Xulosa. Zamonaviy texnologiyalar jamiyat axloqiy tizimiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shaxsiy hayot daxlsizligi, sun'iy intellektning qarorlar qabul qilishdagi roli, axborotning ishonchligi kabi muammolar tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Bunday sharoitda insoniyat texnologiyadan foydalanish madaniyatini rivojlantirishi, etik me'yorlarni zamonga mos ravishda yangilashi va yangi axloqiy yondashuvlarni ishlab chiqishi kerak. Texnologiyani to'g'ri va maqsadli ishlatish orqali jamiyatda raqamli adolat, inson qadriyati va axloqiy mas'uliyat muvozanatini saqlash mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Carr, N. (2010). *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. Norton & Company.
2. Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. Basic Books.
3. Floridi, L. (2013). *The Ethics of Information*. Oxford University Press.
4. Bynum, T.W. (2008). *Computer and Information Ethics*. Blackwell Publishing.
5. Dastanov, B. (2022). "Texnologiyalar va axloqiy me'yorlar: O'zbekiston tajribasi". *Ilm va hayot*, 5(2).
6. Qodirov, A. (2023). "Sun'iy intellekt va axloq: yangi davr muammolari". *Yosh olimlar jurnali*, 3(1).